

5. РУСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА – ТРАДИЦИИ И ИЗБОРИ. АНДРЕЙ АНДРЕЕВ

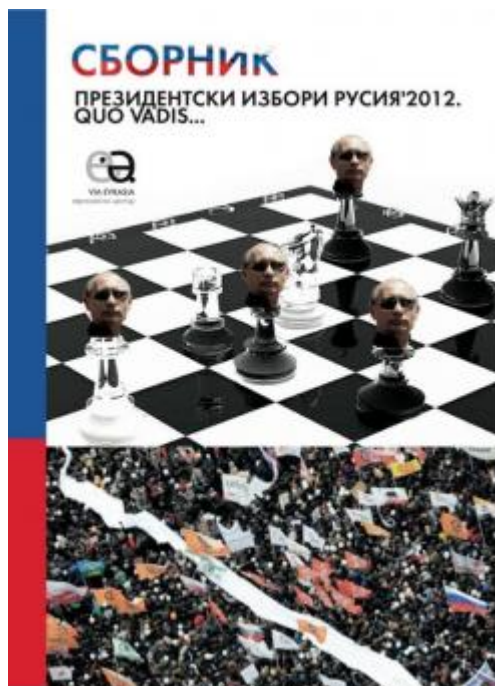
Андрей Андреев,

доцент, доктор по история,

ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”

РУСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА –

ТРАДИЦИИ И ИЗБОРИ

[Andreev Andrey Quo vadis Russia 2012.pdf](#)

В навечерието на президентските избори в Русия патриарх Кирил и други религиозни лидери заявиха категоричната си подкрепа за кандидатурата на Владимир Путин. Главата на Руската православна църква сравни 12-годишния период на управление на В. Путин с “Божие чудо” и разкритикува опонентите на премиера, кандидатираше се за трети президентски мандат. “Те представляват само малка част от руския народ. Те са проводници на западната култура и са заплахата за Русия. Мнозинството руснаци, уверявам ви, са на същото мнение”, заяви патриархът.

Високи оценки за управлението на Путин бяха дадени и от други религиозни водачи – на среща, която се състоя в московския манастир “Св. Даниил”. Позицията на Православната църква не може да се приема като изненада. Тя обаче не означава единствено следване на

предизвестения победител. За да се разберат по-добре мотивите за тази подкрепа, е необходимо да се анализира състоянието на Църквата и промените, които настъпват в нея за един по-дълъг период – от началото на ХХ в. до наши дни.

Руската православна църква посреща ХХ в. като най-влиятелната и многочислена духовна институция в Руската империя. По данни от преброяване, проведено през 1897 г., православните християни били 87 300 000 души, което представлявало 69,5% от населението на страната. В началото на века в Русия действали 48 375 храма, 267 мъжки и 208 женски манастири. Числеността на бялото духовенство, включително и низшия клир, възлиза на 103 437 човека, а на черното – на 20 199. Според малко по-късни данни, от 1914–1917 г., православното население се изчислява на около 117 млн. Голямата разлика се дължи на включването в бройката на всички православни, намиращи се под юрисдикцията на руския Свети Синод. Това са епархиите в Западна Европа, Северна Америка, Китай, Япония и др. Не са изключени и грешки при представянето на данните. Черното духовенство към 1917 г. достигало около 104 000 души. Разликата от над 80 000 човека в сравнение с 1897 г. се дължи на начина на извършване на преброяването. Във втората цифра са включени всички монаси, монахини и послушници, живеещи в манастири, в различни техни имоти, както и тези на служба при архиереите. Към 1917 г. са отчетени 14 925 монаха, 12 002 послушника, 18 590 монахини и 58 995 послушнички. Голямата численост на послушниците (70 997) срещу 33 515 монаха не бива да изненадва. Освен монашески резерв, те представлявали и фактически безплатна работна сила.

Образованието в системата на Руската православна църква се намирало на високо ниво. В страната съществуват четири духовни академии – Петербургска, Московска, Киевска и Казанска. Освен тях духовно образование осигуряват 57 семинарии, в които учели 19 348 ученици, и 184 мъжки духовни училища. На Светия Синод се подчинени и многобройни народни училища, даващи начална грамотност. Към тях се откривали и училища за подготовка на свещеници и начални учители.

Църквата разполагала с голяма издателска и полиграфична база. Официалният орган “Церковные ведомости” излизал всяка седмица в 46 000 тираж. Всяка от епархиите разполага със свое периодично издание. Освен това разнообразна религиозна литература е издавана в значителни тиражи.

В началото на ХХ в. Руската православна църква продължава да бъде един от най-големите собственици в Русия. Тя притежава огромни количества земя, ферми, мелници и други селско-стопански обекти, а също заводи, болници и приюти и др. Данните за имуществата на Църквата са твърде противоречиви. Към началото на века църковното и манастирското земевладение възлиза на около 2,6 млн. десетини земя. По данни от 1917 г. то било около 3,5 млн. десетини. След национализацията, проведена от большевишкото правителство, последното отчело над 8 млн. десетини. Такива данни са твърде съмнителни. Не е възможно Църквата да укрие, дори и да желае почти 5 млн. десетини земя от централната власт. Но дори и да приемем като най-вероятна втората цифра, т.е. малко над 3,5 млн. десетини, това означава, че Руската православна църква е успяла да възстанови в пълен размер загубените си имения вследствие секуларизацията при императрица Екатерина II (1764). Имотите не били разпределени равномерно. Някои от епархиите и манастирите оставали малоимотни, докато други представлявали крупни селскостопански и промишлени производители. Така например Соловецкият манастир притежавал 66 000 десетини обработваема земя, 200 коня, 100 крави, значителни количества дребен добитък. Освен това в негова собственост се намирали свещарска, тухларска, дървопреработвателна, кожарска фабрики, различни по-малки предприятия и занаятчийски цехове, а също мелница и мандра. На Соловецкия остров монасите построили и поддържали модерна система за водоснабдяване. Основна работна сила били монасите, послушниците и вярващите, но широко се използвали и наемни работници. В началото на ХХ в. във всичките 476 руски манастира числото им надхвърляло 26 000 души.

Още от средните векове Руската православна църква се стремяла да развива активна мисионерска дейност в страната и зад граница. Тази традиция се поддържа и в първите години на ХХ в. Духовниците пропагандират превъзходството на православието над другите религии, стремели се да противодействат на разколниците и сектантите. За целта се създават мисионерски братства, съюзи и други организации, финансирани от Светия Синод, от дарения и членски внос. Те издават пропагандна литература и имат свои периодични издания. Православната религия била господстваща в руската империя, но светската власт избягва намесата в духовните проблеми на народите, изповядващи друга вяра, като например мюсюлманите в Средна Азия. Реформите на император Александър II (1855–1881) прекратили административните и наказателни мерки срещу старообрядците и униатите. Указите от 1905 г. за свобода на съвестта и за веротърпимост изключвали грубия начин на действие от страна на мисионерите. Оставало убеждението, подплатено със значително количество средства.

Основна координираща организация била “Православното мисионерско общество”, създадено в средата на ХІХ в. в Москва. По негови данни за 1912 г. в православната вяра били покръстени 15 381 души, от които – 6 622 старообрядци, 1140 сектанти и 3867 т.нар. “езичници”. Мисионерските

братства свиквали свои периодични конгреси. Особен интерес представлява IV конгрес, свикан през 1908 г. в Киев. Той трябвало да преустрои дейността на мисионерството в духа на закона за свободата на съвестта и вероизповеданията от 1905 г. Малко преди форума Светият Синод приема нови правила за устройството на вътрешните мисии. На мисионерите се препоръчвали по-предпазливи действия и се акцентирало върху беседата и дискусиата. В новите условия акцентът пада върху откриването на училища към мисиите. Делегатите на конгреса се обявили срещу намесата на мисионерството в политиката.

Особен характер има дейността на мисионерските братства в западните райони на Руската империя. Там пропагандаторите действат предимно в средите на католическо и униатско обкръжение. В началото на XX в. в западните губернии на Русия действат около 160 такива братства. Те се стремят да провеждат не само религиозна, но и откровено русификаторска политика.

Мисионерска дейност зад граница Руската православна църква провежда в няколко азиатски държави и в Северна Америка. Най-забележими успехи са постигнати в Япония. Основна заслуга за това има ръководителят на мисията архиепископ Николай. Към 1914 г. православните наброяват 37 000 души, като покръстванията продължавали. От японците били подготвени 178 мисионери, 37 свещеници, 8 дякони и 113 църковни четци. Прави впечатление и неравнопоставеността на руската мисия в сравнение с католическите и протестантските. В началото на 1914 г. в Япония има 4 руски мисионери и 218 католически, и 586 протестантски. Дейността на архиепископ Николай се възпрепятства от Руско-японската война (1904–1905). Японците гледали на православните, т.е. на русите, като на враг. Архиепископът обаче не преустановил дейността си. Той събирал сведения за пленените руски моряци, помагал им в кореспонденцията с Русия, застъпвал се пред властите за тях. Архиереят дори отслужвал литургии за успеха на руското оръжие. В тази деликатна ситуация мисията открива семинария в Токио с 67 семинаристи, както и две женски училища със 105 ученички.

Мисията в Китай била открита още през XVII в., но никакви резултати се забелязват едва във втората половина на XIX в. Тази мисия е най-добре поддържаната и с най-големи финанси. В нея служели 60 мисионери, разполагала със 17 църкви, три манастира (два мъжки и един женски), семинария, 17 училища, типография и значителни имоти. Въпреки това към 1916 г. покръстените в православната вяра китайци били едва 6 255 души.

През 1897 г. православна мисия била учредена в Корея. Тя не отбелязва никакви успехи. В следващите години кръщение приемат само 520 корейци. По-голям успех Църквата има сред корейските преселници в Далечния изток, където над 10 000 от тях приемат православната вяра.

В края на XIX в. руска мисия се установява в ирански Кюрдистан. Благодарение на доброто финансиране и някои неспецифични дейности мисионерите придобиват значителна популярност. Те се ангажират със защита на местното население пред властите и това им донася голямо влияние. По непроверени данни православието приемат около 20 000 души.

Руската мисия в Палестина е най-многолюдната – през 1912 г. тя наброявала 9 178 човека. В случая трябва да се отчете, че тя имала по-скоро политическо значение. Друга нейна функция била обслужването на руските поклонници в Светите места. Палестинската мисия построява и издържа благотворителни домове, болници и училища. През 1912 г. последните наброявали 101, две семинарии, с общо 10 594 възпитаници. Палестинската мисия не успява да разгърне значима дейност сред местното население. За това роля изиграват и хладните отношения с източните патриарси и гръцкото духовенство в Светите земи. Те виждали в мисията конкурент, който отклонявал от тях руските поклонници.

Други важни мисии били Североамериканската и Алеутската, обединени през 1912 г. в Североамериканска епархия. Към нея се числели 168 духовници, включително митрополит и двама епископи. Православните там наброяват над 200 000 души, почти всички преселници. На митрополита са подчинени духовната семинария и манастирът, а мисията разполага със свой печатен орган – “Американски православен вестник”. Тази епархия няма заслуги за разпространяване на православието в Америка. Нейно основно задължение се явява обслужването на многобройната руска и украинска колония там.

В началото на XX в. правното положение на Руската православна църква се определяло от законите, приети от Петър I и Екатерина II. Църквата е част от държавния апарат, въпреки че притежава известна обособеност. Начело на върховния ѝ орган – Светия Синод, стои оберпрокурорът, който е цивилен, и е назначаван от императора. Църковните имоти се контролират от държавата. Светият синод в много отношения представлява министерство. Църквата е длъжна да прилага всичко наложено ѝ от властта, както във вътрешната, така и във външната политика. Подобно положение осигурявало и немалко привилегии. Обявяването на православието за “господстващо” и “първостепенно” вероизповедание му дава възможност да

води пропаганда срещу другите религиозни общности. Обратното пък срещало противопоставянето на държавните институции. Не се насърчавал отказ от православната вяра и преминаването към друго вероизповедание.

В началото на ХХ в. в Руската православна църква продължава да тлее вековният конфликт между монаси и свещеници. Черното духовенство представлява своеобразен елит. То е осигурено материално и има възможности за кариера в църковната йерархия. Висшето духовенство се набира от средите на монасите. Йерарсите и най-известните манастири контролирали значителни имоти.

Бялото духовенство не притежава толкова големи имоти, но и сред неговите представители има не малко заможни хора, обособени в различни прослойки. Най-обезпечени в имуществено отношение били градските свещеници. Най-големи доходи имали служещите в най-известните руски катедрали. Така например настоятелът на Казанската катедрала получавал 5700 рубли годишна заплата, а този на Исакиевската – 3300 рубли. Според официални данни 368 свещеници от Петербургската епархия имали годишни доходи между 1000 и 2000 рубли, 201 – от 2000 до 5000 р., и трима над 5000 р. Това представлява един значителен за времето доход. Той бил съизмерим, а в отделни случаи надхвърлял заплатите на професорите и доцентите във водещите руски университети. Градското духовенство фактически се слива с руската интелигенция и това налага свой отпечатък върху позицията на свещениците, желаещи обновление на Църквата. Идеята за църковна реформа е в съзвучие с либералните идеи на руските интелектуалци, характерни за първите години на ХХ в. Според доходите си селското духовенство се доближава до стандарта на заможното селячество. Изключения, разбира се, имало, но като цяло духовенството било заможно съсловие.

Началото на ХХ в. е време на широко реформаторско движение за Руската империя. Православната църква не прави изключение от общите тенденции за страната. Йерарсите са недоволни от подчиненото положение на Църквата и смятат подобен краен вариант на цезаропапизъм за отживелица от предните векове. Открито се издигат гласове за възстановяване на Патриаршията, премахната от император Петър I, и за избор на църковен глава. Архиереите и духовенството разбират, че модернизирването и адаптирането на Църквата към променящите се условия са наложителни. Това можело да се реализира единствено при свикване на върховния представителен орган на Православната църква – събора.

Недъзите на Църквата не убягват от вниманието на водещите руски политици. Реформаторските идеи имат, разбира се, и своите врагове както сред висшата църковна йерархия, така и в политическите среди. Един от най-ярките представители и изявен водач на противниците на обновлението в Църквата е оберпрокурорът на Светия Синод – К. П. Победоносцев. Той заел този пост още през 1880 г. и бил известен с крайни традиционалистски възгледи. Победоносцев принципно отхвърля всяка идея дори за ограничени реформи. Той се явява представител на типа руски политици, считащи за вредни всякакви промени на статуквото в империята като опасни за сигурността и бъдещето развитие на Русия. Въпреки неговото мнение обаче, правителството решава да се съобрази с настроенията в руското общество и сред духовенството, и да пристъпи към реформена акция.

Първите мерки били насочени към нормализиране на отношенията със старообрядците, сектантите и изповядващите други религии. Наистина през ХІХ в. те не са преследвани както в предните векове. Началото на процеса е положено още от император Александър I (1801–1825). Много по проблема прави Александър II (1855–1881), стремящ се реално да наложи веротърпимост. Сега обаче това трябвало да се кодифицира и да се признае по някакъв начин равнопоставеността на другите вероизповедания, но като се намери формула, която да не накърнява първостепенното положение на православието. Именно тук се появили най-острите търкания между синода и правителството. Повечето от руските йерарси искрено желаели промени, стремели се да се освободят от опека на светската власт, но без това да накърнява привилегированото положение на Православната църква.

На 25 януари 1905 г. Министерският съвет пристъпва към обсъждане на мерки за въвеждане на веротърпимост. На заседанията е поканен Петербургският митрополит Антоний. Архиереят отчитал нежеланието на клира от набелязаните промени, но при дебата не оспорва предложенията на правителството. Той внася за разглеждане специален документ за състоянието на Православната църква и належащите промени в нея. Митрополит Антоний предлага намаляване на държавния контрол над Църквата и участие на йерарси в работата на Държавния и Министерския съвет. Издига се искане Църквата свободно да придобива имущества. В документа се говори много за повишаване ролята на енориите и за периодично свикване на събори. По отношение на другите вероизповедания митрополитът изказва опасения, че набелязаните реформи ще поставят сектантите и старообрядците в по-благоприятно положение от Православната църква. В това Антоний вижда опасност от подриване на нейния авторитет в очите на обикновения народ.

Предложенията, внесени от митрополит Антоний, блокират обсъжданията. Опасявайки се от

пълния им провал и недоволен от становището на йерарха, министър-председателят С. Ю. Вите внася нов документ. Той бил озаглавен “За съвременното състояние на Православната църква”. В доклада на правителството се анализират явните слабости на Църквата. Отбелязани са апатичността на духовенството, слабото влияние сред вярващите, ниският авторитет на свещениците, игнорирането на държавните интереси, най-вече от страна на висшия клир и т.н. Вите препоръчва подготовка и бързо свикване на поместен Църковен събор, при широко участие на бялото духовенство и миряни в него.

Обсъжданията на предложението на С. Ю. Вите преминават в отсъствието на К. Победоносцев. Това предизвиква немалко коментари и тълкувания, въпреки оправданието на оберпрокурора, че е болен. Много руски политици и църковни деятели изтълкуват това като демонстрация на несъгласие с набелязаните промени. Победоносцев обаче не възнамерявал да отстъпва. Той спазва режима на болен, но внимателно следи протичащия в Министерския съвет дебат. След запознаване с предложенията на митрополит Антоний и Вите, Победоносцев изготвя документ, в който коментира двете виждания за бъдещето на Руската православна църква. Оберпрокурорът на Църквата и рискуващи сигурността на държавата. По негово настояване въпросът за евентуални реформи е предаден за разглеждане на Светия Синод. Вите и другите цивилни министри се оттеглят от дебата по църковните въпроси. Така К. Победоносцев ловко се възползвал от едно от основните искания на реформаторите – за намаляване на държавния контрол върху Църквата. Оберпрокурорът бил уверен в своя контрол над архиереите и във вземането на решение, отразяващо неговите възгледи.

Синодът разглежда проблема на три заседания – на 16, 19 и 22 март 1905 г. Решението се оказва изненадващо за К. Победоносцев. Архиереите приемат доклад и молба до императора за свикване на църковен събор в Москва. Уточняват се и намеренията за работа на събора. Очаквало се там да се избере патриарх, да се “утвърди съборното начало”, да се разгледа проблемът за църковната собственост, както и за участието на йерарси в работата на Държавния и Министерския съвет. Синодът одобрил и призивите от началото на 1905 г. за благотворителност. Православната църква не можела да остане изолирана от големите социални трусове в Русия през 1905 г. Тя реагира на “Кървавата неделя” (9 януари 1905 г.) с призови за благотворителност. Архиереите призовават за помощ за семействата на жертвите, осъждат богатите, които не подпомагат бедните си събратя. През март Светия Синод отново отправя пожелание за благотворителност. Решението на Синода се базирало повече на документа на митрополит Антоний, но в него личат и известни положения от доклада на Вите. Йерарсите правят опит да намерят някакъв баланс между своите тежнениа и препоръките на правителството.

Слуховете за предстоящите промени в Църквата се разпространяват бързо. Предложенията на Синода веднага стават достояние на пресата. Духовенството бърза да вземе отношение към това и скоро се очертават няколко основни групи, разглеждащи бъдещите реформи през призмата на специфичните си интереси. На 17 март 1905 г. изданието на Петербургската духовна академия – “Церковный вестник”, публикува писмо, подписано от 32 петербургски свещеници. Писмото, озаглавено “За необходимостта от промени в руското църковно управление”, в следващите дни било отпечатано в почти всички църковни издания. Авторите на документа издигат вече познати на руското общество призови за реформиране на Църквата, като към тях са прибавени част от исканията на бялото духовенство. Столичните свещеници настояват за възстановяване на Патриаршията, периодично свикване на църковни събори с широко участие на клирици и миряни, и промени в епархиалното управление. Иска се изборност на епископите, като при определянето им да участват представители на бялото духовенство, и специални грижи за развитието на енориите. Претенциите на “Групата на 32-та” не отиват в крайности. Те се базират на предложението на министър-председателя Вите, като в някои отношения неговият проект е по-радикален.

През лятото на 1905 г. Светият Синод предлага на архиереите да изпратят доклади с мнението си за състоянието на Руската православна църква и предложения за необходимите промени в нея. Това става по инициатива на оберпрокурора на Синода – К. Победоносцев. Противникът на реформите разчитал, че йерарсите ще се противопоставят на сериозни промени в статута на Църквата. Духът на докладите им обаче не оправдава очакванията на Победоносцев. Мнозинството епископи категорично настояват за освобождаване на Църквата от държавната зависимост както в юридическо, така и в икономическо отношение. Като основно искане се издига бързото свикване на църковен събор, който да възстанови патриаршията и избере глава на Православната църква. Внимание се отделя и на неговия статут – архиереите искат той да бъде “не папа, а пръв сред равни”. Съществени различия се наблюдават по отношение предложенията за състав на събора. Шестима архиереи се обявяват категорично против участието на свещеници в него. На противоположното мнение били 32-та. Те се застъпват за равнопоставено участие на бялото духовенство. Мнозинството епископи остава на една по-умерена, междинна позиция – участие на свещеници и миряни в работата на бъдещия събор, но при ограничено присъствие и съвещателен глас.

Друго интересно предложение е за възстановяване на автокефалността на Грузинската църква и за широка автономия на епархиите. Това представлява не само желание за самостоятелност, но е продиктувано от огромната територия, намираща се под юрисдикцията на Руската православна

църква. По този начин би могла да се премахне тромавостта на църковните структури и да се ограничи огромната бюрокрация. Предложението предвижда още и по-голяма самостоятелност на енориите, реформи в църковния съд, учебното дело и богословското образование. Предлагат се и промени в литургията, като някои епископи се изказват за проповеди на съвременен руски език.

През есента на 1905 г. “Група на 32-та” се преобразува в “Съюз на ревнителите за църковно обновление”. Негови членове стават предимно представители на бялото духовенство, а също и светски лица. Съюзът има свои организации в Петербург, Москва, Харков, Ялта и др. В следващите години нови структури са създадени в редица руски градове. С течение на времето организацията се радикализира, но без да стига до крайности в своите искания и действия. През месец март 1906 г. Съюзът (членовете му са наричани още “обновленци”, или “ревнители”), издава обширен документ с препоръки и предложения за бъдещото устройство на Руската православна църква. В него е отделено значително място на социалните проблеми на вярващите и на държавата вобще. Обновленците застъпват схващането, че за постигането на царството Божие, не е достатъчен само вътрешният духовен живот на християнина, но и “външните форми на действителността”. В документа се акцентира върху правото на всеки да има достойно съществуване, правото на почивка и развлечения за трудещите се и семействата им. Специално внимание се отделя върху продължителността на работния ден, заплатите и други проблеми на трудовото законодателство. Специална глава е отделена и на аграрния въпрос. Тук личи слабата информираност на авторите за отношенията в руското село. Те се ограничават с общи пожелания за увеличаване на земята на селяните, културно-просветни кампании, по-добро образование, медицинска помощ и други мерки, гарантиращи “достойно човешко съществуване”. Това неразбиране на аграрния въпрос не е учудващо. “Съюзът на ревнителите за църковно обновление” се състоял от градски свещеници и представители на руската интелигенция. В тази политическа част на програмата на “обновленците” ясно личат идеите на Конституционно-демократичната партия, известна още като партия на Кадетите. Това е най-голямата руска политическа партия в началото на ХХ в., печелеща симпатиите на по-голямата част от интелигенцията.

В предложенията, отнасящи се конкретно до състоянието на Църквата, ясно са изразени противоречията между бялото и черното духовенство. На тази основа се направени някои твърде радикални препоръки, характерни повече за движението на “християнските социалисти”. На първо място се отрича монашеският епископат, т.е. настоява се епископите да се избират и от състава на бялото духовенство. Настоява се на правото на архиереите да се женят, искане пак в интерес на свещеничеството. Друга важна точка представлява забраната да се местят епископите от една епархия в друга като „повишение”. Тази практика наистина съществувала в Църквата. Тя е показателна най-вече за икономическата, а и за политическата неравнопоставеност на епархиите. Предлага се също въвеждане на широка автономия на епархиите и енориите, реформи в църковния съд, учебното дело и др. Няколко месеца по-късно предложенията са отпечатани в специално издание, озаглавено “До църковния събор”. Появата на някои радикални искания в документа вероятно се дължи на влиянието на някои членове на съюза с ориентация към християнския социализъм. На първо място това са известният руски учен, политик, а по-късно и духовник Сергей Булгаков, големият руски философ Николай Бердяев и професорът от Петербургската духовна академия Михаил Семьонов.

На 17 април 1905 г. е обнародван Указът за веротърпимост. Инициатор за това станал министър-председателят С. Ю. Вите. Той бил искрено убеден в необходимостта от реформи в Православната църква и се застъпвал за намаляване на държавния контрол над нея. Указът предизвиква известен отлив от православието. Прави впечатление, че броят не е особено голям за руските мащаби. Процесът засяга най-вече хора, попаднали случайно или полунасилствено в лоното на Църквата. Това правят общо около 170 000 души. Така например насилствено покръстени татари и башкири (35–40 000 човека), възстановили мюсюлманската си религия, а около 10 000 души преминали към протестантството. Наблюдава се и процес на включване на православни към различни секти и към старообрядчеството. Тези процеси не били в състояние да накърнят господстващото положение на Руската православна църква, макар че обезпокояват Светия Синод. Все пак епископите се тревожели повече за предстоящите промени, за евентуалното свикване на събор, или пък за смутната ситуация в Русия през 1905 г.

Руската православна църква винаги е поддържала определена линия на външна политика. Контактите с православния Изток още от средните векове показват определена традиция при изграждането на православната идея. Тази линия през XVIII и особено през XIX в. придобива нови измерения. Православието става една от основните отлики със Запада и не е случайно, че е една от основните опори на теорията за “официалната народност”. В голяма степен промените са свързани със статута на Църквата. След реформите на Петър I и Екатерина II, тя изпада в напълно подчинено положение спрямо светската власт. Едновременно с това православието получава статут на господстваща религия в Руската империя. Последното носи несъмнени предимства – преследване на секти, второстепенно положение на другите вероизповедания, огромни финансови средства и др. Това обаче води и до обслужване на държавните интереси в областта на вътрешната и външната политика. Така например през втората половина на XIX в. православната идея, наред със славянската, е призвана да противодейства на западноевропейското влияние на Балканския полуостров. След поражението в Кримската война (1853–1856) Русия е в изолация и не е в състояние да води активна политика. За да отстоява позициите си на Балканите, тя залага на

православната и на славянската идея. Първата е особено ефективна сред българите. В конкретния случай важна е ролята на Руската църква. Грешките, които Светия Синод допуска по отношение на българо-гръцкия църковен спор, не провалят противодействието на западните религиозни мисии на Балканите.

В началото на XX в. общият стремеж за реформи в Руската империя не подминава и Църквата. Предложенията са различни, като някои са твърде крайни, но основно се настоява за мерки, отхвърлящи държавната опека – възстановяване на патриаршията, премахване на длъжността оберпрокурор на Синода и др. Основното е извършено през 1917 г., когато през лятото на с.г. правителството ликвидира длъжността оберпрокурор, а в края на 1917 г. и първите дни на 1918 г. на Църковен събор в Москва е възстановена патриаршията и е избран първият руски патриарх за XX в. – Тихон.

След 1917 г. Руската православна църква претърпява удар по-страшен от татарското нашествие през XIII в. Дошлите на власт болшевици провеждат целенасочена политика за унищожение на Църквата, на структурите ѝ и физическото изстребление на клира. Почти всички от оцелелите архиереи са в лагери, църковното имущество е конфискувано, вярващите са преследвани. Властта насърчава леви разколнически движения с цел разцепление в Църквата. След смъртта на патриарх Тихон (1925 г), властите не позволяват свикване на събор и избор на нов Църковен глава. Втората световна война променя, поне частично, отношението на управляващите. В известната си реч от 3. юли 1941 г. Й. Сталин оставя на заден план комунистическите лозунги, а говори за единение и призовава светците – войни да покровителстват съветските войски. През 1943 г. той приема трима митрополити, на следващата година е свикан събор и е избран патриарх. Държавната намеса и контрол в църковните дела продължава. Патриарх Сергий е принуден да направи редица компромиси, но това дава възможност за съхраняване на каноничното ядро, около което да може да се възстанови Църквата.

След 1991 г. Руската православна църква се стреми да заеме мястото си в обществото при новите условия. Предпоставките за това са налице. Принадлежността на Русия към християнството я определя като държава, свързана с европейските ценности. Теологичните спорове със Запада или с някои от източните патриарси не променят съществено това положение. В Русия съществуват няколко конфесии, но християнството има първостепенно значение. Църквата оказва осезаемо влияние върху обществения и политически живот в страната. Православният фактор е важен за водещите руски партии, а и присъствието на патриарх Алексий II в числото на влиятелните политици и това, че е член на съвета за национална сигурност към президента, са доказателство за ролята на Руската църква. Друг фактор за влиянието на Църквата си остава религиозната нагласа на обикновения руснак. По същество той си остава вярващ, въпреки продължителния атеистичен режим на КПСС. Може би това е не само религия, но и самоидентификация. По принцип руснакът се самоопределя като православен и това е твърде разпространено в обществото. Църквата постепенно се завръща към реалните си функции. Прави впечатление, че йерарсите са склонни да поемат по известен път – тясно сътрудничество с държавата.

Руската православна църква се модернизира с впечатляващи темпове. Един от примерите за това е идеята за противопоставяне на суеверията с помощта на нова телефонна услуга – многоканален телефон за справки за църковния живот. Авторите на проекта са от Мисионерския отдел на Московска епархия. Те искат да предоставят възможност на всеки човек, интересуващ се от православната вяра, да получи компетентен отговор на въпросите си, както и да помогнат на всеки попаднал под влиянието на деструктивни култове и секти. Идеята е проектът да се разпространи върху територията на цялата РФ.

Подкрепата на патриарх Кирил за кандидатурата на Владимир Путин не е случайна. Руската православна църква вижда в него единствената алтернатива за развитие – както собствено, така и на РФ.